

AGRESIVNO I PROSOCIJALNO PONAŠANJE DJECE U DJEČJIM DOMOVIMA

SAŽETAK

Longitudinalno praćenje djece koja odrastaju u dječjim domovima, koje se odvija kao sastavni dio projekta »Mogućnosti unapređenja skrbi za djecu u dječjim domovima i udometeljskim obiteljima«, prošireno je ispitivanjem međusobnih odnosa djece u domu. U tu svrhu konstruiran je upitnik koji ima dobra psihometrijska obilježja, a njegovom faktorskom analizom ekstrahirana su tri faktora: agresivnost među djecom, međusobna podrška djece i seksualno uznemiravanje među djecom. U istraživanju su sudjelovala djeca oba spola u dobi od 10 do 19 godina (N = 229). Djeca i mladi podjednako često iskazuju nazočnost prosocijalnog i podržavajućeg ponašanja, kao i uzajamnog agresivnog ponašanja. Djeca koja percipiraju veću razinu agresivnosti u domu dobivaju manje socijalne podrške, doživljavaju veći svakodnevni stres, imaju lošiju sliku o sebi te imaju više psihičkih poteškoća, a i sami se socijalno nepoželjnije ponašaju.

¹ Prof. dr. sc. Marina Ajduković, psihologinja, predstojnica Zavoda za socijalni rad i Katedre za teoriju i metodologiju socijalnog rada, e-mail: marina@dpp.hr

² Linda Rajhvajn Bulat, psihologinja, asistent, e-mail: rajhvajn@yahoo.com

³ Prof. dr. sc. Branka Sladović Franz, socijalna radnica, e-mail: bsldovi@pravo.com

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: travanj, 2008.
UDK: 364.046.6-053.2

Marina
Ajduković¹
Linda Rajhvajn
Bulat²
Branka Sladović
Franz³
Sveučilište u Zagrebu
Pravni fakultet
Studijski centar socijalnog
rada

Ključne riječi:

dječji domovi, prosocijalno ponašanje, agresivno ponašanje

U interpretaciji podataka sudjelovali su i odgajatelji i djeca u fokusnim grupama, u kojima su iskazali da je podržavajuće ponašanje među djecom rijetko, dok je agresivno ponašanje često. Za unapređivanje situacije odgajatelji predlažu obiteljski tip života i povoljniji omjer zaposlenih i djece, a djeca predlažu bolji društveni život i sportske aktivnosti.

U zaključku se naglašava nužnost osiguravanja života bez vršnjačkog nasilja djeci u domovima te se predlaže dodatna izobrazba odgajatelja za djelotvorno suočavanje s vršnjačkim nasiljem, razvoj prosocijalnog ponašanja djece kao i neke objektivne organizacijske promjene koje će unaprijediti kvalitetu života djece i odgajatelja.

UVOD

Prvo sustavno istraživanje djece u javnoj skrbi u Hrvatskoj provedeno je kao sastavni dio projekta »Mogućnosti unapređenja skrbi za djecu u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima« (u razdoblju od 2000. do 2002. godine) te je pokazalo da su djeca koja odrastaju u dječjim domovima pod značajno većim razvojnim rizicima nego djeca u udomiteljskim obiteljima i djeca koja odrastaju u svojim obiteljima. U odnosu na ove dvije skupine, djeca iz dječjih domova očituju značajno veću razinu depresije, internaliziranih i eksternaliziranih problema u ponašanju i doživljavanju, imaju nižu razinu samopoštovanja i slabiju sliku o sebi (Ajduković i Sladović, 2000.; Ajduković i Sladović Franz, 2004., 2005.; Ajduković, Rajhvajn Bulat i Sladović Franz, 2007.; Sladović Franz, 2003.). Također se utvrdilo da razina internaliziranih ili eksternaliziranih problema u ponašanju i doživljavanju nije značajno povezana s razinom doživljenog stresa prije izdvajanja iz obitelji, ali je povezana s aktualnom razinom doživljenog svakodnevnog stresa života u dječjem domu, doživljenom slabijom socijalnom podrškom, školskim neuspjehom i slabijom prilagodbom na školu (Ajduković i Sladović Franz, 2004., 2005.).

Polazeći od ovih nalaza, u longitudinalnom praćenju djece koja odrastaju u dječjim domovima u instrumentarij je dodan posebno konstruiran **Upitnik međusobnih odnosa djece u domu** s ciljem da se dodatno prodube spoznaje o obilježjima njihovih neposrednih životnih okolnosti i povezanosti njihovog doživljaja međusobnih odnosa djece s pokazateljima mentalnog zdravlja. Ovakvo proširenje istraživanja bilo je značajno jer su međusobni odnosi djece okolnost na koju se može djelovati u smjeru unapređivanja socijalnog konteksta u kojem se odvija razvoj djece u javnoj skrbi.

Za potrebe ovog istraživanja međusobne odnose djece operacionalizirali smo kroz dva aspekta - prosocijalno i agresivno ponašanje. Stoga ćemo se u uvodnom dijelu osvrnuti na agresivno i nasilničko te prosocijalno ponašanje u dječjoj dobi. Također ćemo se osvrnuti na dosadašnja istraživanja provedena u Hrvatskoj i svijetu koja su značajna za temu ovog rada.

PROSOCIJALNO I AGRESIVNO PONAŠANJE U DJEČJOJ DOBI

Prosocijalno ponašanje najčešće se definira kao ponašanje kojem je cilj pomoći ili učiniti neku korist drugome. Vasta, Haith i Miller u svom poznatom udžbeniku iz dječje psihologije navode da je »prosocijalno ponašanje vid moralnog postupanja koje uključuje društveno poželjna ponašanja poput dijeljenja s drugima, pomaganje i suradnju« (1998.:540). Prosocijalno ponašanje se razvija usporedno s djetetovim kognitivnim razvojem, a razvoju doprinose obitelj, vršnjaci i zajednica, odnosno iskustva koje dijete ima u odnosima u tim socijalnim kontekstima svog razvoja. Prosocijalno ponašanje je povezano s nizom pozitivnih razvojnih ishoda, kao što su npr. dobre socijalne veze, osjećaj uspješnosti, kompetentnosti i sl.

»Agresivno ponašanje obuhvaća široki raspon specifičnih ponašanja kojima je zajedničko obilježje potencijal nanošenja štete ili povrede drugim osobama ili stvarima te namjera da se takva šteta nanese« (Keresteš, 2007.:34). Za razliku od prosocijalnog ponašanja, koje je povezano s dobrim socijalnim ishodima, agresivno ponašanje djece često dovodi do socijalne izolacije, niske razine socijalne podrške, školskog neuspjeha. Stoga Ferić i Bašić (2000.) opravdano govore o prosocijalnom ponašanju kao čimbeniku zaštite, a o agresivnom ponašanju kao čimbeniku rizika.

U posljednjih desetak godina posebnu pozornost stručnjaka privlači vršnjačko nasilje djece. Od međunarodnih istraživanja posebno bismo istaknuli ono koje je Svjetska zdravstvena organizacija provela u tridesetak zemalja Europe i Sjeverne Amerike (Currie i sur., 2004.). U tom je istraživanju zlostavljanje i fizičko nasilje među vršnjacima prepoznato kao značajan javnozdravstveni problem koji ugrožava tjelesno i mentalno zdravlje djece, te zahtijeva djelovanje na razini socijalne politike. Ukoliko pogledamo brojne nepovoljne posljedice nasilja među djecom, ovakva ocjena ne iznenađuje. Ono uzrokuje nisko samopouzdanje i samopoštovanje, javljaju se teškoće s koncentracijom, javlja se depresija ili/i agresija, psiho-somatski simptomi, problemi sa spavanjem, pa čak i suicidalnost (Olweus, 1998.; Karlović, 2005.; Rigby, 2006.).

U Hrvatskoj su u posljednjih nekoliko godina učinjeni značajni koraci u prepoznavanju i djelotvornom djelovanju u slučajevima nasilja među djecom. Tako je Vlada RH donijela Program aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima i Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima (u daljnjem tekst Protokol) (Vlada RH, 2004.), a UNICEF je 2004. pokrenuo program **Stop nasilju među djecom** koji još uvijek traje.

U skladu sa suvremenim svjetskim iskustvima u navedenom Protokolu pod nasiljem među djecom i mladima smatra se svako namjerno tjelesno ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno prema djeci i mladima od strane njihovih vršnjaka učinjeno s ciljem povređivanja, a koje uključuje ponavljanje istog obrasca i održava neravnopravan odnos snaga (jači protiv slabijih ili grupa protiv pojedinca). Nasilje i zlostavljanje uključuju različita ponašanja:

verbalno (dobacivanje, izrugivanje, omalovažavanje, prijetnje), **socijalno** (izbjegavanje, ignoriranje, isključivanje iz aktivnosti, ogovaranje, širenje zlobnih tračeva), **psihološko** (prijeteći pogledi, praćenje, oštećivanje imovine, krađa, bacanje stvari) i **tjelesno** (guranje, rušenje, udarci), kao i sva druga ponašanja počinjena od djeteta i mlade osobe (unutar kojih i spolno uznemiravanje i zlostavljanje) kojima se drugom djetetu namjerno nanosi fizička i duševna bol ili sramota.

Do sada je provedeno nekoliko istraživanja nasilja među djecom u Hrvatskoj. Izdvojit ćemo dva koja jasno pokazuju na prisutnost nasilja među djecom u našim školama. Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba provela je istraživanje s 4 900 učenika od 4. do 8. razreda osnovnih škola u 13 gradova Hrvatske. Njih 27% izjavilo je da je svakodnevno bilo žrtvama zlostavljanja druge djece, a 16% je bilo nasilno prema drugoj djeci. Među žrtvama jednak je broj dječaka i djevojčica, no dječaci su češći nasilnici (Karlović, 2005.).

U okviru programa Stop nasilju među djecom, koji je nastao u okviru UNICEF-ove kampanje Za sigurno i poticajno okruženje u školama koja je započela 2004. godine, također je provedeno sveobuhvatno istraživanje nasilja među djecom (UNICEF, 2004.; Radočaj, 2005.; Pregrad, 2007.). U školama koje su bile uključene u prvi krug ovog UNICEF-ovog projekta provedeno je istraživanje s 23 342 učenika osnovnih i 3 974 učenika srednjih škola. Korišten je Upitnik **Žrtva-nasilnik** D. Olweusa koji je standardiziran i primjenjivan u mnogim zemljama svijeta. Upitnik ima 39 pitanja, a podijeljen je na nekoliko cjelina: a) vrsta nasilja i broj žrtava, b) mjesto gdje se događa nasilje, c) tko čini nasilje i kako, d) kako reagiraju odrasli, e) kako reagiraju promatrači. Zlostavljanje se prema definiciji Dana Olweusa definira kao svako nasilno ponašanje koje traje 2-3 puta mjesečno, jednom tjedno i nekoliko puta tjedno. Sva djeca koja su izložena toliko često nasilju smatraju se prema ovako postavljenoj definiciji, žrtvama zlostavljanja.

Prosječno 67,3% učenika nije bilo izloženo niti jednom obliku nasilja. Oko 33% djece bilo je izloženo nasilju, od čega je njih 10,4% maltretirano sustavno, opetovano i često. Najčešći oblici nasilja u našim školama su: a) nazivanje pogrđnim imenima, ismijavanje i zadirkivanje na bolan način, b) pogrđna imena i komentari vezani za porijeklo, c) laganje i širenje lažnih glasina te pokušaj odvratanja ostalih od učenika, d) nazivanje pogrđnim imenima i geste sa seksualnim značenjem, e) zanemarivanje i isključivanje iz društva. Samo 22% učenika pokušava zaustaviti nasilje često i gotovo uvijek, tj. 78% to nikada ne čini ili čini samo sporadično. Premda relativno dobro procjenjuju razinu nasilja u svojim školama, učitelji se u odnosu na problem osjećaju bespomoćno (40%) i zbunjeno (24%). Tek jedna trećina ima osjećaj kompetentnosti u odnosu na problem.

Kao što se može uočiti, iako su razvojni ishodi prosocijalnog ponašanja izuzetno dobri za dijete, u istraživanjima je veća pozornost usmjerena na agresivno ponašanje djece i nasilje među djecom.

NASILJE MEĐU DJECOM U DJEČJIM DOMOVIMA

Nemamo podataka o nasilju među djecom u domovima za djecu. U vrijeme kad se usvojio Protokol i kad je UNICEF započeo svoju kampanju Stop nasilju među djecom provedeno je i istraživanje o nasilju među djecom u ustanovama socijalne skrbi, ali dobiveni nalazi nisu dostupni profesionalnoj javnosti. No, nedvojbeno je da su u ustanovama socijalne skrbi za djecu prisutni razni oblici nasilja među djecom i da oni ugrožavaju razvoj i dobrobit djece. Nažalost, o njima saznajemo više iz medijskih napisa nego iz istraživanja.

U završnoj je fazi istraživanje A. Jaman (2008.) koje je provedeno Olweusovim upitnikom u dva dječja doma na području Dalmacije. Pokazalo se da je među djecom najprisutnije verbalno nasilje, zatim psihičko, tjelesno, a najmanje seksualno. Analiza odgovora odgajatelja pokazala je da ih više od 80% smatra da nije moguće postojanje ustanova bez nasilja među djecom. Takav stav odgajatelja je zabrinjavajuć jer zapravo ukazuje na njihovo prihvaćanje nasilja među djecom i nisku motivaciju da rade na prevenciji nasilnog te promicanju prosocijalnog ponašanja djece u dječjim ustanovama.

I istraživanja u svijetu o nasilju među djecom u domovima su rijetka. Barter, Renold, Berridge i Cawson (2004., prema Jaman, 2008.) proveli su kvalitativno istraživanje u 14 dječjih domova tijekom kojeg su proveli polu-strukturirani intervjui sa 71 djetetom u dobi od 6 do 17 godina i 71 djelatnikom. Potvrdili su postojanje svih vrsta nasilja - verbalnog, tjelesnog, psihičkog, materijalnog, socijalnog i seksualnog. Prisutni su različiti oblici manifestiranja ovih vrsta nasilja: od psovanja, krađe i uništavanja odjeće, CD-a, postera, pa do napada nožem i silovanja. Zaključili su da za mnogu djecu uzajamno nasilje predstavlja »prirodni« dio vršnjačkog odnosa ili odrastanja.

Smatramo da su daljnja istraživanja nasilja među djecom u dječjim domovima nužna jer su djeca koja žive u dječjim domovima u najvećem broju slučajeva u psihosocijalnom riziku za vršnjačko nasilje. Naime, kako su pokazala naša istraživanja, to su djeca koja imaju slabo razvijene socijalne vještine, imaju premalo prijatelja svoje dobi, imaju lošiju sliku o sebi, živjeli su u nepotpunoj obitelji, ne dobivaju dovoljno pažnje i podrške odraslih osoba (Sladović Franz, 2003.), a to su sve okolnosti koje su povezane s vršnjačkim nasiljem.

Na nužnost takvih istraživanja ukazuje i dokument *Violence in residential facilities for children* (Cantwell, 2005.). U navedenom dokumentu se navodi da »grupna« situacija i priroda institucija kao takvih, neovisno radi li se o dječjim ili odgojnim domovima, povećava rizik nasilja⁴ zbog niza čimbenika kao što su nedostatak privatnosti, frustracija, neadekvatan nadzor i nekontrolirana zlouporaba moći, slabe kompetencije odgajatelja da se nose s nasiljem te neodgovarajuće disciplinske mjere. Druga okolnost koja predstavlja čimbenik

⁴ U ovom dokumentu, kad se govori o nasilju, podrazumijeva se i nasilje među djecom, ali i nasilje odgajatelja nad djecom.

rizika za nasilje među djecom su njihova prethodna iskustva i razlozi zbog kojih su u instituciji. Također se naglašava da je rizik nasilja veći u ustanovama koje su prostorno neodgovarajuće i siromašno opremljene te u kojima nema dovoljno primjerenih aktivnosti za djecu i mlade.

U ovom istraživanju nismo usmjereni na ispitivanje osobnog iskustva djece s vršnjačkim nasiljem, već na percepciju socijalnih odnosa djece koja žive u dječjim domovima.

METODA

CILJEVI

1. Ispitati percepciju prisutnosti podržavajućih, agresivnih i seksualno uznemirujućih ponašanja djece koja žive u dječjim domovima.
2. Ispitati razlike između djece koja različito procjenjuju stupanj agresivnosti među djecom u domu.
3. Aktivno uključiti korisnike i djelatnike dječjih domova u interpretaciju podataka.

PRIKUPLJANJE PODATAKA

Prikupljanje podataka provedeno je 2005. godine, u drugoj fazi longitudinalnog praćenja djece u javnoj skrbi te su pritom sudjelovala sva djeca u dobi od 10 do 19 godina, u 14 državnih dječjih domova u Hrvatskoj. Istraživanje je prvi put provedeno 2000. godine kao dio projekta »Mogućnosti unapređenja skrbi za djecu u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima«⁵. Rezultati tog prvog dijela istraživanja, kao i pripadajući instrumentarij, prikazani su u nizu publikacija (npr. Sladović Franz, 2003.; Ajduković i Sladović Franz, 2004., 2005.; Ajduković, Sladović Franz i Kregar, 2005.). Ovdje je prikazan dio podataka koji su dobiveni ponovljenim ispitivanjem 2005. godine.⁶ U njega su uključeni i podaci koji se odnose na međusobne odnose djece u dječjim domovima, kao značajan aspekt njihovog odrastanja. Fokusne grupe, kojima se željelo saznati viđenje djece i odgajatelja o međusobnim odnosima djece u domu, provedene su 2008. godine.

⁵ Prvi dio istraživanja financiralo je tadašnje Ministarstvo rada i socijalne skrbi.

⁶ Nastavak istraživanja je financijski omogućilo Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, te Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa kao dio projekta »Djeca, mladi, obitelj i socijalni razvoj Hrvatske«.

UZORAK

U kvantitativnom dijelu istraživanja prigodan uzorak čini 229 djece prosječne dobi 13,8 godina, koja se nalaze u javnoj skrbi prosječno 4,7 godina (raspon duljine boravka je od nekoliko mjeseci do 14 godina). U uzorku se nalazi 55% dječaka i 45% djevojčica.

Istraživanje je provedeno grupno, a djeci koja su imala teškoća u razumijevanju upitnika individualno je pojašnjeno ono što je bilo nejasno. Ispunjavanje svih upitnika trajalo je oko 45 minuta. Instrumentarij se sastojao od niza upitnika kojima su djeca procjenjivala subjektivni stres u domu, suočavanje sa stresom, socijalnu podršku, probleme u ponašanju i osjećajima, sliku o sebi, itd. Podaci o obiteljskim prilikama prije dolaska u dječji dom prikupljeni su uvidom u dokumentaciju i od odgajatelja. Detaljan opis svih instrumenata može se naći u knjizi B. Sladović Franz (2003.), a ovdje će osim Upitnika međusobnih odnosa djece, biti kratko opisani ostali instrumenti značajni za ovaj rad.

UPITNIK MEĐUSOBNIH ODNOSA DJECE U DOMU

S obzirom da je u ovom radu **Upitnik međusobnih odnosa djece u domu** (UMODD) prvi put prikazan profesionalnoj javnosti, detaljnije ćemo prikazati njegovu konstrukciju i psihometrijska obilježja. U konstrukciji upitnika pošlo se od dva konstrukta značajna za kvalitetu socijalnih odnosa - agresivnog i prosocijalnog ponašanja među djecom.

U pravilu, istraživanja agresivnog i prosocijalnog ponašanja u dječjoj dobi provode se istodobno, a interes za njihov odnos je dugo prisutan među istraživačima i praktičarima. Pri ispitivanju se koriste, ovisno o dobi djece, skale procjene na kojima npr. odgajatelji ili učitelji procjenjuju prosocijalno ili agresivno ponašanje pojedinog djeteta (npr. Žužul, Keresteš i Vlahović-Štetetić 1990.; Ferić i Bašić, 2000.; Kranželić i Bašić, 2000.) ili dijete samo procjenjuje svoje ponašanje na ovim dimenzijama (npr. Klarin, 2002.). Što se tiče istraživanja koja su usmjerena na nasilničko ponašanje među djecom, u pravilu se koristi instrumentarij u kojem dijete iskazuje o tome koliko često je bilo žrtva određenog nasilničkog ponašanja, ali i koliko je puta i na koje sve načine i samo bilo nasilno (UNICEF, 2004.).

U našem istraživanju odlučili smo se za nešto drugačiji pristup. Djeca nisu iskazivala o svom prosocijalnom ili agresivnom ponašanju već su procjenjivala koliko su u domu u kojem žive prisutni različiti oblici podržavajućeg ili agresivnog ponašanja među djecom. Na ovaj pristup smo se odlučili jer smo željeli dodatno produbiti spoznaje o njihovom doživljaju okruženja u kojem žive.

Upitnik međusobnih odnosa djece u domu sastoji se od 15 tvrdnji koje opisuju međusobne odnose za koje je potrebno odrediti koliko se često djeca u dječjem domu ponašaju na navedeni način: nikad, rijetko ili često. Šest tvrdnji se odnosi na podržavajuća ponašanja, a devet na agresivna ponašanja. Agresivna ponašanja uključuju verbalno nasilje,

fizičko nasilje, uništavanje stvari, krađe i seksualno uznemiravanje. Podržavajuća ponašanja se odnose na čuvanje tajni, na zaštitu mladih od starijih, uzajamno pomaganje, poticanje u dobrim stvarima. Ovako definirani sadržaji ponašanja jednim se dijelom podudaraju s pojmom prosocijalnog ponašanja, kao ponašanja kojem je cilj pomoći ili učiniti neku korist drugome, ali uključuju i jedan specifični aspekt pozitivnih uzajamnih odnosa.

Pri provođenju faktorske analize upitnika korištena je analiza glavnih komponenata s Varimax rotacijom. Analiza je provedena na odgovorima 197 ispitanika na sve čestice u Upitniku. Dobivena su tri faktora koji objašnjavaju 50,36% ukupne varijance. Faktori i njihove saturacije pripadajućim česticama nakon Varimax rotacije prikazani su u tablici 1.

Tablica 1.

Čestice Upitnika međusobnih odnosa djece u domu koje objašnjavaju pripadajući faktori

ČESTICA	FAKTOR		
	AGRESIVNOST (22,69%)	MEĐUSOBNA PODRŠKA (18,04%)	SEKSUALNO UZNEMIRAVANJE (9,63%)
3. Svađaju se i viču	0,734		
4. Nasilni su jedni prema drugima (npr. guraju se, tuku, podmeću noge) i fizički ugrožavaju jedni druge	0,755		
5. Zajedno rade »gluposti«	0,647		
7. Vrijeđaju i ponižavaju jedni druge	0,771		
9. Rugaju se jedni drugima	0,794		
11. Ogovaraju i šire tračeve	0,433		
14. Oštećuju i bacaju tuđe stvari	0,452		
15. Krađu tuđe stvari	0,426		
1. Pomažu se i podržavaju		0,569	
2. Uče jedni od drugih dobre stvari		0,558	
6. Pozitivno utječu jedni na druge		0,584	
10. Čuvaju tajne		0,590	
12. Stariji brane mlade		0,681	
13. Štite jedni druge		0,778	
8. Seksualno uznemiruju jedni druge			0,658

Kako vidimo u tablici 1., najviše varijance rezultata na Upitniku međusobnih odnosa djece u domu objašnjava prvi faktor (22,69%), nazvan faktorom agresivnosti među djecom (verbalne i fizičke), dok nešto manje (oko 18%) objašnjava faktor međusobne podrške djece. Iako trećem faktoru (seksualno uznemiravanje među djecom) sadržajno pripada samo jedna čestica, zbog njegove važnosti (kako faktorske s obzirom da objašnjava gotovo 10% varijance, tako i praktične) odlučili smo ga zadržati kao specifičnog pokazatelja međusobnih odnosa djece. Zanimljivo je da se seksualno uznemiravanje nije sadržajno našlo u faktoru agresivnog ponašanja, što smo pretpostavili pri odabiru tvrdnji. To upućuje na specifičnost ovog ponašanja u kontekstu doma.

Kao pokazatelj pouzdanosti pojedine subskale i ukupnog rezultata na Upitniku međusobnih odnosa djece u domu koristili smo Cronbach Alpha koeficijente korelacije, koji su prikazani u tablici 2. Ukupni rezultat na Upitniku izračunat je kao suma svih čestica u upitniku, s tim da su čestice koje pripadaju faktoru/subskali Međusobne podrške obrnuto kodirane. Rezultat na pojedinoj subskali izračunali smo kao jednostavnu linearnu kombinaciju čestica koje pripadaju odgovarajućem faktoru.

Tablica 2.

Deskriptivna statistika i pouzdanost subskala i ukupnog rezultata na Upitniku međusobnih odnosa djece u domu

	r	M	SD	MIN	MAX
Subskala agresivnosti	0,83	17,34	3,96	8	24
Subskala međusobne podrške	0,72	14,17	2,65	6	18
Seksualno uznemiravanje	-	1,39	0,63	1	3
Ukupan rezultat	0,83	28,45	5,71	15	42

Kao što vidimo u tablici 2., koeficijenti pouzdanosti su relativno visoki i zadovoljavajući. Također je i osjetljivost Upitnika velika, odnosno relativni raspon ukupnog rezultata je 90%.

Interkorelacije te korelacije s odgovarajućim ukupnim rezultatom za subskalu se agresivnosti kreću od 0,25 do 0,55 (s ukupnim rezultatom na subskali od 0,61 do 0,74), a za subskalu međusobne podrške od 0,17 do 0,53 (s ukupnim rezultatom na subskali od 0,56 do 0,74). Korelacije svih čestica s ukupnim rezultatom u Upitniku se kreću se od 0,33 do 0,66.

U tablici 3. prikazane su korelacije između ukupnih rezultata pojedinih subskala, prema kojima vidimo da su subskale međusobno značajno, ali relativno nisko povezane, što opravdava njihovo zasebno korištenje i analizu.

Tablica 3.

Korelacije pojedinih subskala Upitnika međusobnih odnosa djece u domu

	Agresivnost	Međusobna podrška	Seksualno uznemiravanje
Agresivnost	1	-0,362**	0,295**
Međusobna podrška		1	-0,211**
Seksualno uznemiravanje			1

Empirijski podaci najčešće govore o umjerenj negativnoj povezanosti prosocijalnog i agresivnog ponašanja što je dosljedno potvrdio veći broj istraživanja u Hrvatskoj, neovisno o dobi i spolu djece te o načinu prikupljanja podataka (Žužul i sur. 1990.; Keresteš, 2006.; Keresteš, 2007.). Iako se ovdje radi o percepciji agresivnog i podražavajućeg ponašanja, povezanost među ovim konstruktima je slična kao i u istraživanjima samoiskaza ili procjena prosocijalnog i agresivnog ponašanja.

OSTALI INSTRUMENTI

Sastavni dio **Upitnika sociodemografskih obilježja djece** je zasebna cjelina »Popis obiteljskih stresora i traumatskih događaja« koji su postojali u djetetovu životu prije dolaska u dom, odnosno u njegovoj primarnoj obitelji, njih 21. Pouzdanost tog dijela upitnika, odnosno ček liste postojećih stresora, na našem uzorku iznosi 0,61, a ukupni rezultat se može kretati od 0 do 21 (on predstavlja ukupni broj doživljenih stresora). Ovim su upitnikom, između ostalog, prikupljeni i podaci o broju djece u odgojnoj grupi te broju djece u sobi, te procjena odgajatelja na skali od tri stupnja o prilagodbi djeteta na život u domu.

Upitnik svakodnevnog stresa u dječjem domu sastoji se od 38 tvrdnji za koje ispitanici određuju stupanj slaganja na skali od tri stupnja - slažu li se s određenom tvrdnjom potpuno, djelomično ili uopće ne. Raspon rezultata kreće se od 38 do 114, a veći rezultat upućuje na višu razinu doživljenog svakodnevnog stresa u dječjem domu. Unutarnja pouzdanost ovog upitnika na našem uzorku iznosi 0,86.

Upitnik suočavanja sa stresom (Arambašić i sur., 2000.) sastoji se od 22 čestice. Od djece se tražilo da odrede koliko se često (nikad, ponekad, često, gotovo uvijek), kad im je teško, ponašaju na opisani način da bi im bilo lakše. Rezultati se formiraju na četiri subskale: suočavanje emocionalnim ispadima (5 tvrdnji, mogući raspon rezultata od 5 do 20), traženjem podrške (6 tvrdnji, raspon od 6 do 24), rješavanjem problema (5 tvrdnji, raspon od 5 do 20) i izbjegavanjem (6 tvrdnji, raspon od 6 do 24). Veći rezultat ukazuje na češći određeni način suočavanja s teškoćama. Unutarnja pouzdanost cijelog upitnika iznosi 0,82, a pouzdanosti pojedinih subskala se kreću od 0,61 (emocionalni ispadi) do 0,69 (traženje podrške).

Skala percipirane socijalne podrške (Živčić-Bećirević, 1995/96.) prilagođena je ovom istraživanju tako da odgovara specifičnostima domskog života. Sastoji se od 17 tvrdnji (za koje djeca trebaju zaokružiti točno ili netočno) koje čine dvije subskale: subskalu socijalne podrške samopoštovanju (8 tvrdnji) i subskalu instrumentalne socijalne podrške (9 tvrdnji). Raspon ukupnog rezultata kreće se od 17 do 34, a veći rezultat ukazuje na više socijalne podrške. Unutarnja pouzdanost cijele skale iznosi 0,73, subskale socijalne podrške samopoštovanju 0,67, a instrumentalne socijalne podrške 0,65.

Upitnik samopoimanja i samopoštovanja (Vizek-Vidović i Kuterovac-Jagodić, 1995., prema Ajduković, M. i sur., 1996.) namijenjen je utvrđivanju slike o sebi odnosno procjene vlastite vrijednosti i percepcije priznavanja od strane »značajnih drugih« osoba. Sastoji se od 20 tvrdnji. Kako se originalna subskala samopoštovanja odnosi na roditelje, nastavnike i djecu u razredu kao »značajne druge« osobe, u ovom je istraživanju ona proširena sa 6 novih tvrdnji, koje se odnose na odgajatelje i djecu iz doma. Raspon rezultata ukupne slike o sebi može se kretati od 26 do 78, pri čemu veći rezultat ukazuje na pozitivniju sliku o sebi (veće samopoštovanje i samopoimanje). Unutarnja pouzdanost ovog upitnika je visoka, Cronbach Alpha koeficijent korelacije iznosi 0,85.

Upitnik **Samoprocjena ponašanja mladih** (Achenbach, 1991.) omogućuje detaljan uvid u psihosocijalno funkcioniranje djeteta i adolescenta, a namijenjen je mladima u dobi od 11 do 18 godina. Upitnik se sastoji od 119 tvrdnji za koje ispitanik-dijete treba odrediti koliko se odnose na njega na skali od tri stupnja. Upitnik sadrži osam subskala utvrđenih analizom prvog reda: povlačenje, somatske poteškoće, anksioznost/depresija, socijalni problemi, problemi mišljenja, problemi pozornosti, delikventno ponašanje i agresivno ponašanje. Ukupni rezultat na pojedinoj subskali ukazuje na veću zastupljenost teškoća u tom dijelu funkcioniranja pojedinca (linearna kombinacija svih čestica u subskali). Cronbach Alpha koeficijent pouzdanosti za cijeli upitnik je vrlo visok i iznosi 0,96, dok se pouzdanosti pojedinih subskala kreću od 0,65 (socijalni problemi) do 0,87 (agresivno ponašanje i anksioznost/depresija).

FOKUSNE GRUPE

U cilju bolje interpretacije podataka provedene su tri fokusne grupe s pet stručnih djelatnika jednog dječjeg doma te pet mladića i šest djevojaka. U fokusnoj grupi stručnjaka sudjelovao je voditelj doma (27 godina staža), socijalna radnica (15 godina staža), socijalna pedagoginja (12 godina staža), te dvije odgajateljice, obje defektolozi (24 i 8 godina staža). Sudionice fokusne grupe djevojaka, kao i sudionici fokusne grupe mladića, bili su u dobi od 14 do 18 godina, a u domu/ovima su boravili između 4 mjeseca i 8 godina. Kriterij izbora djece sudionika fokusnih grupa bila je različita duljina iskustva života u domu, dob od 14 ili više godina, te ravnomjerni broj onih koji imaju iskustva života samo

u jednoj ili u dvije ili više dječjih ustanova. S obzirom na sadržaj razgovora - agresivno ponašanje među djecom (uključujući i spolno uznemiravanje) - a temeljem dosadašnjih iskustava s provođenjem fokusnih grupa odvojeno smo organizirali razgovor s mladićima i s djevojkama (Ajduković, Kregar Orešković i Sladović Franz, 2008.). Predložak za razgovor u fokusnim grupama je u prilogu.

Iako su fokusne grupe bile prvobitno planirane kao pomoćna metoda koja će koristiti produbljivanju interpretacije rezultata dobivenih kvalitativnim pristupom, dobiveni podaci su se pokazali vrlo korisnima te su prikazani kao zasebna cjelina u ovom radu.

REZULTATI

Prikaz rezultata započinjemo deskriptivnom statistikom za svaku česticu i frekvencije pojedinih odgovora (nikad/rijetko/često) po čestici Upitnika međusobnih odnosa djece u domu. Rezultati su navedeni u tablici 4.

Tablica 4.

Deskriptivna statistika i frekvencije odgovora za čestice Upitnika međusobnih odnosa djece u domu

MEĐUSOBNI ODNOSI DJECE/MLADIH		F	%	M	SD
1. Pomažu se i podržavaju	nikad	18	8,1	2,37	0,629
	rijetko	105	47,1		
	često	100	44,8		
	ukupno	223	100,0		
2. Uče jedni od drugih dobre stvari	nikad	23	10,3	2,36	0,662
	rijetko	97	43,5		
	često	103	46,2		
	ukupno	223	100,0		
3. Svađaju se i viču	nikad	24	11,0	2,35	0,669
	rijetko	95	43,4		
	često	100	45,7		
	ukupno	219	100,0		
4. Nasilni su jedni prema drugima (npr. guraju se, tuku, podmeću noge) i fizički ugrožavaju jedni druge	nikad	48	22,0	2,10	0,728
	rijetko	101	46,3		
	često	69	31,7		
	ukupno	218	100,0		

Nastavak tablice 4.

MEĐUSOBNI ODNOSI DJECE/MLADIH		F	%	M	SD
5. Zajedno rade »gluposti«	nikad	28	12,7	2,29	0,678
	rijetko	102	46,2		
	često	91	41,2		
	ukupno	221	100,0		
6. Pozitivno utječu jedni na druge	nikad	32	14,7	2,25	0,696
	rijetko	99	45,6		
	često	86	39,6		
	ukupno	217	100,0		
7. Vrijeđaju i ponižavaju jedni druge	nikad	45	20,5	2,17	0,744
	rijetko	92	42,0		
	često	82	37,4		
	ukupno	219	100,0		
8. Seksualno uznemiruju jedni druge	nikad	153	69,2	1,39	0,634
	rijetko	50	22,6		
	često	18	8,1		
	ukupno	221	100,0		
9. Rugaju se jedni drugima	nikad	32	14,4	2,27	0,698
	rijetko	98	44,1		
	često	92	41,4		
	ukupno	222	100,0		
10. Čuvaju tajne	nikad	33	15,1	2,42	0,741
	rijetko	60	27,5		
	često	125	57,3		
	ukupno	218	100,0		
11. Ogovaraju i šire tračeve	nikad	54	24,4	2,10	0,765
	rijetko	90	40,7		
	često	77	34,8		
	ukupno	221	100,0		
12. Stariji brane mlade	nikad	30	13,7	2,38	0,715
	rijetko	76	34,7		
	često	113	51,6		
	ukupno	219	100,0		
13. Štite jedni druge	nikad	26	11,7	2,37	0,686
	rijetko	87	39,2		
	često	109	49,1		
	ukupno	222	100,0		

Nastavak tablice 4.

MEĐUSOBNI ODNOSI DJECE/MLADIH		F	%	M	SD
14. Oštećuju i bacaju tuđe stvari	nikad	72	32,4	1,91	0,744
	rijetko	98	44,1		
	često	52	23,4		
	ukupno	222	100,0		
15. Krađu tuđe stvari	nikad	52	23,4	2,21	0,799
	rijetko	71	32,0		
	često	99	44,6		
	ukupno	222	100,0		

Lako se može uočiti da djeca podjednako često iskazuju nazočnost prosocijalnog i podržavajućeg ponašanja, kao i uzajamnog agresivnog ponašanja. Više od 40% sudionika ima percepciju da se djeca u domu često svađaju i viču jedni na druge, zajedno rade »gluposti«, rugaju se jedni drugima i krađu tuđe stvari. S druge strane, također više od 40% djece iskazuje kako se oni rijetko međusobno pomažu i podržavaju, uče jedni od drugih dobre stvari te rijetko općenito pozitivno utječu jedni na druge. Što se tiče seksualnog uznemiravanja, čak 22,6% djece u dječjim domovima je procijenilo da se ono događa rijetko, a 8,1% ih smatra da se događa često.

Prije provođenja daljnjih analiza, provjereno je razlikuju li se ukupni rezultati statistički značajno od normalne distribucije. Kolmogorov-Smirnov test je pokazao kako je distribucija rezultata na subskali međusobne podrške negativno asimetrična (2,20; $p < 0,01$), a na subskali seksualnog uznemiravanja pozitivno asimetrična (6,28; $p < 0,01$), što je i očekivano. Međutim, pokazalo se kako se distribucija rezultata na subskali agresivnosti ne razlikuje statistički značajno od normalne distribucije (1,16; $p > 0,05$), te nam je upravo ta subskala zanimljiva za daljnje analize. Naime, kako djeca u prosjeku procjenjuju međusobnu tjelesnu i verbalnu agresivnost većom od očekivane, zanimalo nas je razlikuju li se oni sudionici koji pozitivnije gledaju na međusobne odnose od onih koji te odnose negativnije procjenjuju u nekim psihosocijalnim karakteristikama. U tu svrhu smo ispitanike podijelili u dvije skupine - one do trećeg decila (grupa 1, N=71), koji procjenjuju da gotovo da i nema agresivnosti među djecom, i one iznad sedmog decila (grupa 2, N=69), koji procjenjuju da je agresivnost među djecom velika. Rezultati su pokazali kako djeca koja percipiraju veću razinu agresivnosti u domu dobivaju manje socijalne podrške (instrumentalne i podrške samopoštovanju), doživljavaju veći svakodnevni stres, imaju lošiju sliku o sebi te imaju više psihičkih poteškoća (povlače se, depresivniji su i anksiozniji, imaju somatske probleme te probleme mišljenja i pozornosti). Zanimljivo je da se i sami socijalno nepoželjnije ponašaju, da su agresivnija i sklonija delinkventnom ponašanju. Ove dvije grupe djece se statistički značajno ne razlikuju po situaciji koja je prethodila smještaju u dom (broju doživljenih

stresora), po procijenjenoj prilagodbi životu u domu i životnim uvjetima u njemu (broj djece s kojima su u sobi i u grupi), niti po načinima suočavanja sa stresom. Rezultati su prikazani u tablici 5.

Tablica 5.

Razlika između ispitanika koji različito procjenjuju stupanj agresivnosti među djecom u domu po nekim psihosocijalnim karakteristikama

VARIJABLA	GRUPA	M	SD	t	P
Socijalna podrška samopoštovanju	1	14,34	1,86	2,93	0,004
	2	13,38	2,01		
Instrumentalna socijalna podrška	1	16,87	1,45	4,18	0,000
	2	15,62	2,04		
Svakodnevni stres	1	66,44	11,94	-3,41	0,001
	2	73,70	13,22		
Povlačenje	1	4,03	2,69	-2,03	0,044
	2	5,01	3,06		
Somatski problemi	1	3,18	3,59	-2,20	0,030
	2	4,58	3,93		
Anksioznost/depresija	1	7,77	6,40	-3,52	0,001
	2	11,91	7,46		
Socijalni problemi	1	3,37	3,10	-3,64	0,000
	2	5,17	2,76		
Problemi mišljenja	1	3,08	2,68	-2,92	0,004
	2	4,58	3,36		
Problemi pozornosti	1	4,83	3,40	-4,01	0,000
	2	7,25	3,73		
Delinkventno ponašanje	1	3,48	3,53	-1,96	0,052
	2	4,62	3,38		
Agresivno ponašanje	1	8,07	6,05	-3,19	0,002
	2	11,51	6,70		
Slika o sebi	1	66,85	6,72	4,65	0,000
	2	60,80	8,59		
Suočavanje emocionalnim ispadima	1	8,62	2,46	-1,94	0,055
	2	9,48	2,77		

Nastavak tablice 5.

VARIJABLA	GRUPA	M	SD	t	P
Suočavanje traženjem podrške	1	14,70	3,81	1,04	0,302
	2	14,02	4,06		
Suočavanje rješavanjem problema	1	12,87	3,18	-0,54	0,593
	2	13,16	3,14		
Suočavanje izbjegavanjem	1	16,62	3,90	-0,03	0,978
	2	16,64	3,88		
Broj stresora prije dolaska u dom	1	4,76	2,79	0,83	0,407
	2	4,38	2,66		
Prilagodba životu u domu	1	2,74	0,50	0,55	0,587
	2	2,69	0,53		
Broj djece u odgojnoj grupi	1	8,94	2,34	0,71	0,477
	2	8,70	1,72		
Broj djece u sobi	1	3,39	1,43	0,56	0,578
	2	3,25	1,51		

Također nas je zanimalo razlikuju li se u percepciji količine agresivnosti među djecom procjene sudionika različitog spola i dobi. U tu svrhu primijenjena je složena analiza varijance, čiji su rezultati prikazani u tablici 7. Sudionici su po dobi podijeljeni u dvije skupine - oni mlađi od 15 godina (osnovnoškolci) i s 15 i više godina (srednjoškolci) (u tablici 6. vidimo deskriptivnu statistiku, ovisno o dobi i spolu ispitanika).

Tablica 6.

Deskriptivna statistika percepcije agresivnosti djece, ovisno o dobi i spolu ispitanika

DOB	SPOL	N	M	SD
Mlađi	M	69	16,69	4,30
	Ž	63	17,97	4,02
Stariji	M	37	18,16	3,74
	Ž	26	16,61	3,03

Tablica 7.

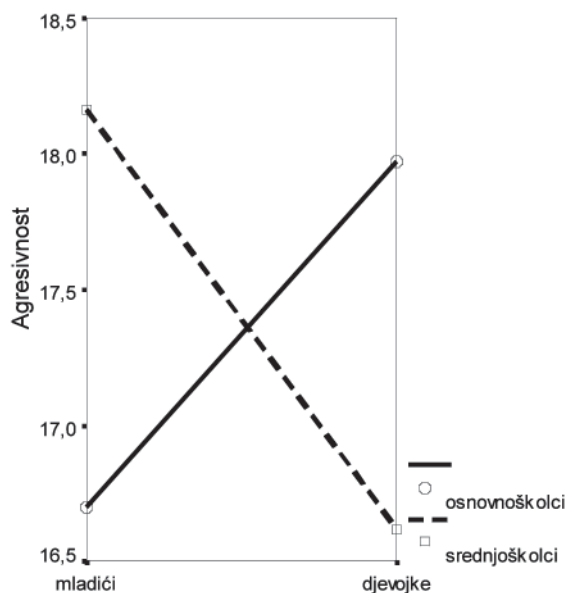
Rezultati analize varijance - provjera razlika u percepciji agresivnosti djece i deskriptivna statistika, ovisno o spolu i dobi ispitanika

NEZAVISNA VARIJABLA	df	F	p
Dob	1	0,009	0,926
Spol	1	0,050	0,823
Dob * spol	1	5,294	0,022

Kao što vidimo, od navedenih rezultata statistički se značajnom jedino pokazala interakcija spola i dobi, i to u smjeru da stariji mladići i mlađe djevojke percipiraju veću agresivnost među djecom u domu, što je zorno prikazano na slici 1.

Slika 1.

Interakcija između spola i dobi ispitanika u procjeni agresivnosti među štíćenicima doma

Možemo pretpostaviti da je razlog tome što se dječaci ranije počinju agresivno ponašati (prvenstveno kroz fizičku agresiju) (Maccoby i Jacklin, 1980.; Crick, 1996.) i na taj način »dokazivati« svoju maskulinitet, što djevojčice vjerojatno više uočavaju i percipiraju negativnim. S druge strane, kada postanu zreliji, mladići fizičku agresiju rjeđe koriste (samo u »ozbiljnijim situacijama«, prema Coie i Dodge, 1997.), a u toj dobi prevladava verbalna i prikrivena agresija (Xie i sur., 2002.), kojoj su sklonije djevojke i koju mladići više procjenjuju negativnom.

Što se tiče rezultata po ostalim subskalama **Upitnika međusobnih odnosa djece u domu**, zanimljivo je spomenuti da se pokazalo da mladići više od djevojaka percipiraju čestinu seksualnog uznemiravanja ($t=2,046$, $p<0,05$). Ove nalaze je potrebno produbiti u slijedećim istraživanjima.

Konačno, provjerili smo koliko ranije spomenute psihosocijalne varijable pridonose objašnjavanju cjelokupnih međusobnih odnosa djece u domu, odnosno koliko nam mogu poslužiti za predikciju ukupnog rezultata na Upitniku međusobnih odnosa djece u domu. U tu svrhu korištena je regresijska analiza, koja se pokazala značajnom ($F=3,657$, $p<0,01$), no objašnjava samo 31% varijance kriterija. Kao značajnim prediktorima za negativnije procjenjivanje odnosa među djecom dobiveni su samo veća procjena svakodnevnog stresa i lošija slika o sebi, što vidimo u tablici 8.

Tablica 8.

Rezultati regresijske analize, prediktori i njihov doprinos objašnjavanju negativnih međusobnih odnosa štićenika u domu

VARIJABLA	β	p	R ²	F	df
Socijalna podrška samopoštovanju	-0,042	0,631	0,31	3,657**	20,161
Instrumentalna socijalna podrška	-0,122	0,127			
Svakodnevni stres	0,189	0,043			
Povlačenje	-0,143	0,230			
Somatski problemi	-0,073	0,443			
Anksioznost/depresija	0,061	0,688			
Socijalni problemi	0,122	0,278			
Problemi mišljenja	0,034	0,758			
Problemi pozornosti	0,014	0,911			
Delinkventno ponašanje	-0,082	0,496			
Agresivno ponašanje	0,140	0,281			
Slika o sebi	-0,263	0,009			
Suočavanje emocionalnim ispadima	-0,067	0,440			
Suočavanje traženjem podrške	-0,109	0,205			
Suočavanje rješavanjem problema	0,054	0,528			
Suočavanje izbjegavanjem	-0,034	0,678			
Broj stresora prije dolaska u dom	-0,111	0,113			
Prilagodba životu u domu	-0,073	0,304			
Broj djece u odgojnoj grupi	-0,073	0,322			
Broj djece u sobi	-0,013	0,855			

** $p<0,05$

AGRESIVNO I PODRŽAVAJUĆE PONAŠANJE U DJEČJIM DOMOVIMA - PERSPEKTIVA DJECE I ODGAJATELJA

Kao što je u poglavlju Metoda već navedeno, kako bi se produbila interpretacija podataka, aktivno smo uključili djecu i odgajatelje jednog doma koji su iz pozicije neposrednih eksperata za život u dječjem domu komentirali dobivene podatke. U tu svrhu provedene su tri fokusne grupe: jedna s pet stručnih djelatnika, druga s pet mladića i treća sa šest djevojaka. Svima su bili predloženi rezultati prikazani u tablici 4., te je nakon toga slijedio razgovor prema predlošku koji je u prilogu 1. Uz njihovu suglasnost, razgovor je sniman, te je napravljen transkript koji je bio temelj daljnje kvalitativne analize tako prikupljenih podataka. Razgovor s njima je prikazan kroz parafrazirane odgovore na pitanja koja su u prilogu. Brojevi u zagradama odnose se na pojedine sudionike fokusne grupe. Prikupljeni su podaci obrađeni kvalitativnom analizom koja je sadržavala parafraziranje zapisa svih sudionika, podcrtavanje odgovora i ispis svih podcrtanih izjava, kodiranje izjava prema aspektima te uređivanje kategorija s obzirom na definirane aspekte (Mesec, 1998.).

PERSPEKTIVA STRUČNJAKA I ODGAJATELJA

Stručnjaci navode da ima i podržavanja, ali i agresivnosti među djecom. No, podržavanje je rijetko (4).⁷ Tako, na primjer, ona djeca koja su međusobno dobra i pomažu si (1), stariji štite loše postupke mlađih pred odgajateljima (2). No, ima primjera i da stariji maltretiraju mlađe (1). Sudionici navode i razloge agresivnosti: djeca znaju provocirati jedni druge (2), do svađe dolazi često zbog beznačajnih razloga (2), moraju izboriti svoje mjesto »pod suncem« (3), djeci nedostaje empatije (4). Neka djeca dolaze s agresivnim obrascima ponašanja, a neka ih razvijaju u domu (1).

Ovi nalazi su u skladu s istraživanjima učinka zlostavljanja u obitelji na socijalne odnose djece. Polazeći od razloga smještaja djece u dječje domove (Ajduković, Sladović Franz i Kregar, 2005.) koji ukazuju na iskustva zlostavljanja i zanemarivanja u primarnoj obitelji, analiza istraživanja pokazala je da zlostavljana djeca u odnosu na nezlostavljana slabije prepoznaju osjećaje drugih, pokazuju manje suosjećanja i manje su zabrinuti zbog boli ili poteškoća svojih vršnjaka (Ajduković, 2001.).

Na pitanje koji je oblik nasilja najopasniji stručnjaci navode verbalno nasilje i vrijeđanje (1), provociranje (2), materijalno nasilje - krađe (1), fizičko nasilje (5). Teško im je reći pokazuju li djeca da im je žao kada »pređu granicu« (2). Stručnjaci misle da to ne pokazuju (5) odnosno kad bi pokazali da im je žao, pokazali bi da su slabi (3). Što se tiče seksualnog

⁷ Brojevi u zagradama označavaju pojedinog sudionika fokus grupe, zasebno stručnjaka, a zasebno djece.

uznemiravanja, samo ga jedan stručnjak sam spominje (2), a na izravno pitanje o tome minimaliziraju postojanje seksualnog uznemiravanja («...ima malo (1), ...nema ga baš, nešto malo individualno (2), ...pa oni se vole, to je ljubav (3), ...baš i nema toga (5)»). Navode dva primjera seksualnog uznemiravanja među djevojkama.

Na pitanje što se može poduzeti da bi odnosi među djecom bili bolji, gotovo svi navode da je potrebno smanjiti broj djece u odgojnim grupama (1,2,3,5) te se usmjeriti na obiteljski tip života (1). Potreban im je prostor za rad s djecom (2,3), novi kadrovi (2), psiholog (2) i tehničko osoblje (2). Potrebno je da je odgajatelj više vremena u domu, a manje u školi ili na sudu (2). Jedna stručnjakinja kaže da treba poticati pozitivna ponašanja (4).

Odgovori su analizirani tako da je sve što je jedna osoba govorila objedinjeno u jednu narativnu cjelinu. Izdvojili smo dva takva primjera.

Iskusni djelatnik ustanove navodi (2):

Vrlo često do sukoba dolazi iz sitnih, banalnih razloga... O tome ima li razlike između djece iz obitelji ili djece iz druge ustanove kaže da ovi koji dolaze iz drugih domova već znaju pravila igre, a ostali trebaju više vremena da se snađu... O tome koji je oblik najagresivniji kaže da znaju kako provocirati jedne druge i tu često pređu granicu... najteže mu je zbog siline te agresije. Oni idu do kraja... kaže da ako znamo njihovu situaciju takvo ponašanje je neizbježno, ali se mi teško nosimo s tim... navodi primjer jednog dečka koji će rasturiti kuću, fizički inventar i svu djecu... Tu je bilo i seksualnog uznemiravanja... o jednom dečku kaže da oni ne znaju što će s njim... Nisu sva djeca takva, ali kad se nađe deset agresivnih onda je ovdje pakao. Krađu tuđe stvari. Kaže da se odrasli tu više ne mogu snaći već jednostavno kažu - svi krađu i svi su pokradeni. Taj osjećaj je za nas jedno strašno poražavajuće stanje. Mi ne možemo ništa...

Odgajateljica (4) kaže:

Do sukoba dolazi i jer njima (djeci) nedostaje empatije. I to očito. Oni se podržavaju i pomažu, ali rijetko, jer svatko želi zadovoljiti svoju potrebu i ideju trenutno. Teško mogu reći »prvo ti... a onda ću ja«. Tu nema - sad prvo se ti koristi računalom, pa ću onda ja. Oni hoće sve odmah i za sebe. I dolazi do sukoba u tim situacijama. Ako je nešto super, onda to odmah hoću ja. Ja i onda dugo nitko, pa opet ja... a o tome što se može poduzeti kaže da treba poticati pozitivna ponašanja, a zna se dogoditi kad imaju puno problema da ne vide i ne pohvale pozitivna ponašanja već vide samo negativce. A trebali bi se već orijentirati na dobre, da ih stalno hvale, vide i očekuju dobro ponašanje i da se orijentiraju na dobro ponašanje...

Iz iskaza odgajatelja jasno se može uočiti njihova svijest o raširenosti, intenzitetu i različitim oblicima nasilja među djecom, ali i njihov osjećaj bespomoćnosti. Prisjetimo se nalaza UNICEF-ovog istraživanja u kojem je 2/3 učitelja odnosno nastavnika iskazalo da

se osjeća zbunjeno i bespomoćno u susretu s nasiljem, a samo ih je 1/3 iskazala da se osjeća kompetentno u takvim situacijama. Po svemu sudeći, taj osjećaj bespomoćnosti može objasniti i nalaz koji je dobila A. Jaman (2008.) u dva dječja doma po kojem 80% odgajatelja smatra da nije moguće imati dječji dom bez nasilja.

PERSPEKTIVA DJECE/MLADIH KOJI ŽIVE U DJEČJEM DOMU

Perspektiva djece/mladih koji žive u domu gotovo je identična. U odnosu na pomaganje među djecom u dječjim domovima, mladi uglavnom navode da ga nema ili je rijetko ili nije iskreno. Shvaćaju ga i kao navijanje za jednu od sukobljenih strana ili pak rastavljanje onih koji se tuku. Ima i primjera pozitivne podrške kroz savjetovanje (*»...ali je rijetka...« (3), zatim »...štite tajne pred gospođama...« (6) i navode da »...malima treba pomoći...« (7,9)).*

U odnosu na agresivnost u dječjem domu, mladi navode različite oblike agresivnog ponašanja kojih je općenito više nego podržavajućih. Navode udaranje, naguravanje, podbadanje, deranje, krađe, tuče, psovke *»po mamama«*, ali i brutalne primjere nasilja *»bicikla«* i *»tamburice«*: *»...to je kad ti stave dok spavaš papir među nožne prste (bicikl) ili među prste ruke (tamburice) i onda ga zapale i gledaju kako mašeš rukama (sviraš tamburicu) ili mašeš nogama (voziš bicikl), ali toga nema tu. To sam doživio kad sam bio jedan mjesec u Dugavama...« (9).*

Najopasnijim oblikom agresivnosti navode fizičku *»...kad netko nekog udari pa završi na hitnoj...« (3)* i psihičku agresiju *»...netko nekoga može povrijedit na više načina - vrijeđat ga, govorit ružne riječi, to osobu može rastužit, shvati to za ozbiljno, ne shvaća to kao zezanciju i to više boli...« (9)*. Također, vrlo agresivnim doživljavaju i zajedničku kaznu kad im *»...svima uzmu džeparac što jedna ili dvije osobe puše...« (10)*, a kao najveći problem u domu pojavljuje se materijalno nasilje odnosno krađe.

Seksualno uznemiravanje mladi najprije negiraju, a zatim se pojavljuju dva primjera homoseksualnog uznemiravanja među dječacima i među djevojčicama. Postojanje heteroseksualnih veza ne smatraju seksualnim uznemiravanjem, ali navode da ih odgajatelji ne odobravaju i ne traju dugo.

Aspekt unapređenja domskog života mladi vide kroz tri kategorije: praktična poboljšanja, društveni život i sportske aktivnosti. Tako se u praktičnim poboljšanjima navode *»...da dobiju aparat za kavu, da im poprave šteker...« (5), da dobiju ormarić s ključem, da dobiju normalna vrata s kvakom i ključem (1)...«*. U odnosu na društveni život mladi bi voljeli više mogućnosti za izlaske, da se više zajedno druže, da imaju zajedničke radionice, *»...da možemo sjest i popit kavu kao ljudi...« (1)*. Iskazuju i želju za sportskim aktivnostima, *»...da mogu ići na plivanje, rolanje i drugo gdje svi idu...« (5)* ali i da im se ne zabranjuje sport kao disciplinska mjera.

Kao što možemo zamijetiti, njihova razmišljanja su u skladu s dokumentom *Violence in residential facilities for children* (Cantwell, 2005.), u kojem se naglašava da je rizik nasilja veći u ustanovama koje su prostorno neodgovarajuće i siromašno opremljene te u kojima nema dovoljno primjerenih aktivnosti za djecu i mlade.

U cjelini, u odnosu na distribuciju rezultata na Upitniku međusobnih odnosa djece u domu (tablica 4.), podaci koji su dobiveni fokusnim grupama dodatno su naglasili problem nasilja među djecom u dječjim domovima. Također su jasno ukazali na bespomoćnost odgajatelja u susretu s nasiljem među djecom i normativnost nasilja među djecom iz perspektive same djece. I ovakav stav djece zapravo očituje njihovu bespomoćnost u odnosu na nasilje koje se događa među njima. Ipak, ukazali su na moguće načine smanjivanja vršnjačkog nasilja.

Korištenje i kvantitativnog i kvalitativnog pristupa pokazalo se opravdanim i obogaćujućim za razumijevanje fenomena koji se istražuje, u ovom slučaju odnosa među djecom u dječjim domovima (Johnson i Onwuegbuize, 2004.). Naime, da su se koristili samo podaci dobiveni kvantitativnim dijelom istraživanja, dobila bi se bitno drugačija slika međusobnih odnosa djece - da je agresivno i prosocijalno ponašanje balansirano. Podaci dobiveni kvalitativnim pristupom ukazali su na bitno težu situaciju među djecom. Pokazalo se da su u njihovim odnosima prosocijalna ponašanja rijetka, a agresivnost česta i psihički okrutna. Podaci dobiveni fokusnim grupama također su ukazali na istospolno seksualno uznemiravanje među djecom, o čemu su odgajatelji nerado govorili, a dosadašnja istraživanja su tu problematiku zaobilazila. Također se jasno uočila bespomoćnost odgajatelja u nošenju s nasiljem među korisnicima o kojoj oni otvoreno govore. Bespomoćnost djece koja žive u domovima je također prisutna, ali prikrivena racionalizacijom da je nasilje među djecom u domu normalna pojava. No, bespomoćnost odgajatelja i djece nije umanjila njihov kreativni potencijal da jasno iskažu što bi trebalo (i moglo - opaska autora) biti drugačije u organizaciji života doma da nasilja bude manje. Ključno je pitanje što učiniti da se njihov glas čuje i da se situacija u dječjim domovima promijeni.

Raskorak između kvalitativno i kvantitativno dobivenih podataka može se objasniti i razlikom u prosječnoj dobi djece koja su sudjelovala u anketnom ispitivanju (prosječna dob 13,8 godina) i mladih koji su sudjelovali u fokusnim grupama (prosječna dob 16 godina) te činjenicom da su se fokusne grupe provele u samo jednom dječjem domu, no to ne umanjuje i ne dovodi u pitanje značaj podataka dobivenih kvalitativnim pristupom u ovom istraživanju.

ZAVRŠNA RASPRAVA

Institucionalna skrb za djecu ima četiri funkcije (Gillian, 1999., prema Sladović Franz, 2003.: 27,28):

M. Ajduković, L. Rajhvajn Bulat, B. Sladović Franz: Agresivno i prosocijalno ponašanje djece...

- **održavanje:** zadovoljavanje temeljnih tjelesnih i psihičkih razvojnih potreba djeteta u skladu s njegovom dobi, razvojnom fazom te specifičnim zahtjevima
- **zaštita:** sprečavanje daljnjeg zlostavljanja djeteta i/ili drugih oblika ugroženosti uz zaštitu i promociju djetetovih prava i interesa
- **kompencacija:** oporavak djeteta od stresnih i traumatskih događaja koji su prethodili ili uzrokovali smještaj u ustanovu
- **priprema:** osposobljavanje djeteta i mlade osobe za povratak u obitelj ili samostalan život razvijanjem praktičnih vještina i znanja, te emocionalne stabilnosti i otpornosti.

Nalazi ovog istraživanja, koji pokazuju visoku razinu agresivnog ponašanja među djecom, ukazuju da, po svemu sudeći, aktualna organizacija i način rada u dječjim domovima ne osigurava u dovoljnoj mjeri ni zaštitu djece ni njihov oporavak od traumatskih događaja koji su prethodili smještaju. Odgajatelji se u susretu s tom razinom agresivnog ponašanja djece/mladih osjećaju bespomoćnima. I ovi podaci idu u prilog potrebi maksimalne moguće deinstitutionalizacije javne skrbi za djecu. No sve dok imamo ustanove za djecu i mlade, a gledajući iskustva ostalih europskih zemlja imat ćemo ih sigurno još neko vrijeme barem za mlade i starije adolescente, potrebno je uraditi sve kako u domovima djeca ne bi bila izložena daljnjem nasilju, uključujući vršnjačko nasilje. Kako to postići?

Za razumijevanje i kontekstualiziranje nalaza ovog istraživanja značajni su rezultati istraživanja koje je proveo UNICEF kao dio kampanje »Stop nasilju među djecom«. Kao što smo već naveli, na početku provođenja programa u više od 200 škola u Hrvatskoj, 2/3 nastavnika je iskazalo osjećaj bespomoćnosti i zbunjenosti u susretu s vršnjačkim nasiljem, dok ih se samo 1/3 osjećala kompetentno. No, sudjelovanje u projektu u trajanju od jedne godine dovelo je do porasta osjećaja kompetentnosti nastavnika (s 34,8% na 52,3%) i smanjivanja osjećaja bespomoćnosti i zbunjenosti (sa 64,4% na 48,5% nastavnika) (Pregrad, 2007.). Stoga bi valjalo dobra iskustva ovog programa prilagoditi specifičnostima dječjeg doma i pokrenuti po analogiji projekt »Za sigurno i poticajno okruženje u dječjim domovima«. Osnovni ciljevi takvog projekta bili bi povećavanje kompetencija odgajatelja i ostalih stručnjaka, te sustavno usmjeravanje na razvoj prosocijalnog ponašanja djece. Naime, empirijski podaci najčešće govore o umjerenj negativnoj povezanosti prosocijalnog i agresivnog ponašanja što je dosljedno potvrdio veći broj istraživanja u Hrvatskoj, neovisno o dobi i spolu djece te o načinu prikupljanja podatka (Žužul i sur. 1990.; Keresteš, 2006.; Keresteš, 2007.). Iako ovi nalazi nisu kauzalne prirode, sugeriraju kako jačanje prosocijalne orijentacije i učenje prosocijalnog ponašanja kod djece može pridonijeti smanjenju agresivnog ponašanja i nasilja, pa ih je poželjno ugraditi u preventivne i intervencijske programe, tim više što se prosocijalno ponašanje uči (Ferić i Bašić, 2000.; Keresteš, 2007.). Dijete ima pravo na osjećaj ljutnje i bijesa, a na stručnjacima je da mu pomognu da te osjećaje razumije i da ih izrazi na način koji neće ugrožavati ni njih ni druge. Također je važno da dožive učinkovitost prosocijalnog ponašanja.

No, pri tome valja voditi računa o nužnosti nekih objektivnih promjena, kao što je npr. smanjivanje veličine doma i poboljšanje uvjeta života u njemu koji će omogućiti veću razinu privatnosti i osobnog prostora djece. Međunarodna istraživanja su pokazala da su domovi većeg kapaciteta (oni s više od šest djece) i oni s djecom istog spola, imali više nasilja. Više vršnjačkog nasilja bilo je i u domovima gdje je bilo - veći broj djece, manji broj stručnjaka, česte promjene djelatnika i malo šanse za razvijanjem kontinuiranog odnosa povjerenja s djetetom, te nedosljedno djelovanje djelatnika u slučajevima nasilja među djecom (Barter i sur., 2004.).

Bolji uvjeti života uz kompetentnije odgajatelje mogli bi olakšati stvaranje boljih socijalnih odnosa djece. Naime, kao što govori M. Klarin (2002., 2006.), zadovoljstvo vršnjačkim odnosima je značajno u poticanju prosocijalnog ponašanja, no teško je jednoznačno odgovoriti na pitanje ima li agresivno dijete zbog nedostatka socijalnih vještina poteškoća u uspostavljanju kontakata ili pak nezadovoljavajući socijalni odnosi provociraju agresivno ponašanje. Poznavajući kontekst dječjih domova, po svemu sudeći i nedostatak socijalnih vještina i nezadovoljavajući socijalni odnosi zbog života u »velikoj grupi« doprinose njihovom agresivnom ponašanju i, ako ga želimo smanjiti, potrebno je djelovati sustavno na svim razinama - bolje neposredno okruženje, kompetentniji odgajatelji, bolje socijalne vještine i pozitivno iskustvo prosocijalnog ponašanja djece. Podsjećamo na rezultate fokusne grupe u kojoj o ovim aspektima, kao pretpostavkama promjene, govore odgajatelji. Također želimo naglasiti da ove rezultate, koji ukazuju na visoku razinu agresivnog ponašanja u ustanovama za djecu, valja iskoristiti prvenstveno za poticanje promjene, a ne za stigmatizaciju onih koji u njima žive i rade.

Nužna su i daljnja istraživanja u ovom području - valja početi od dobre procjene nasilničkog ponašanja u dječjim domovima, gdje bi bilo najprimjerenije koristiti istu metodu koju je koristio UNICEF u svom programu (2004.). Takvo istraživanje imalo bi dvostruki značaj - uz dobru procjenu stanja predstavljalo bi i početnu točku akcijskog istraživanja koje bi bilo usmjereno na vrednovanje svih intervencija koje su nužne u smjeru povećavanja sigurnosti i psihosocijalne dobrobiti djece u domovima. Također je potrebno i dalje povoditi longitudinalno-komparativna istraživanja koja će pratiti utjecaj institucionalizacije na ponašanje i doživljavanje korisnika.

LITERATURA

1. Achenbach, T. M. (1991). **Manual for the Youth Self-Report and 1991 Profile.** Burlington, VT: University of Vermont Department of Psychiatry.
2. Ajduković, M. (2001). Utjecaj zlostavljanja i zanemarivanja u obitelji na psihosocijalni razvoj djece. **Dijete i društvo**, 3 (1-2), 59-74.

M. Ajduković, L. Rajhvajn Bulat, B. Sladović Franz: Agresivno i prosocijalno ponašanje djece...

3. Ajduković, M., Buško, V., Čorkalo, D. & Kulenović, A. (1996). **Health Reach Pilot Training and Research Project in Croatia: Evaluation Instruments**. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
4. Ajduković, M., Kregar Orešković, K. & Sladović Franz, B. (2008). Mogućnosti i izazovi kvalitativnog pristupa u istraživanju skrbi za djecu, U: Koller Trbović, N. & Žižak, A. (ur.), **Kvalitativni pristup u društvenim znanostima**. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet: Zagreb.
5. Ajduković, M. & Sladović, B. (2000). Neka obilježja života djece u dječjim domovima. **Dijete i društvo**, 2 (2), 149 - 161.
6. Ajduković, M. & Sladović Franz, B. (2004). Samoprocjena ponašanja mladih u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima u Hrvatskoj. **Društvena istraživanja**, 13 (6), 74, 1031 - 1054.
7. Ajduković, M. & Sladović Franz, B. (2005). Behavioural and emotional problems of children by type of out-of-home care in Croatia. **International Journal of Social Welfare**, 15 (3), 163 - 175.
8. Ajduković, M., Sladović Franz, B. & Kregar, K. (2005). Razlozi izdvajanja i obilježja života u primarnoj obitelji djece u javnoj skrbi. **Dijete i društvo**, 7 (2) 328 - 354.
9. Ajduković, M., Rajhvajn Bulat, L. & Sladović Franz, B. (2007). Značenje ljestvice depresivnosti za djecu u procjeni mentalnog zdravlja djece i adolescenata u javnoj skrbi. **Socijalna psihijatrija**, 35 (3), 107 - 118.
10. Arambašić, L., Keresteš, G., Kuterovac-Jagodić, G. & Vizek-Vidović, V. (2000). The role of pet ownership as a possible buffer variable in traumatic experiences. **Studia Psychologica**, 42 (1-2), 135 - 146.
11. Barter, C., Renold, E., Berridge, D. & Cawson, P. (2004). **Peer violence in children's residential care**. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
12. Cantwell, N. (2005). **Violence in residential facilities for children**. Background paper. Regional consultation for the UN Study on Violence Against Children. Ljubljana, 5-7 July.
13. Coie, J. D. & Dodge, K. A. (1997). Aggression and antisocial behaviour. In: Damon, W. & Eisenberg, N. (eds.), **Handbook of child psychology: Social, emotional and personality development**, 3, New York: Willey & Sons, 779 - 862.
14. Crick, N.R. (1996). The role of overt aggression, relational aggression and prosocial behaviour in the prediction of childrens future social adjustment. **Child Development**, 27, 2317 - 2327.
15. Currie, C., Roberts, C., Morgan, A., Smith, R., Settertobulte, W., Samdal, O. & Rasmussen, V. (2004). **Young people's health in context. Health behaviour in school-aged children (HBSC) study: international report from the 2001/2002 survey**. Geneva: World Health Organization.

16. Ferić, M. & Bašić, J. (2000). Prosocijalno i agresivno ponašanje djece rane školske dobi kao zaštitno-rizični čimbenici njihovog razvoja. U: Bašić, J. & Janković, J. (ur.) **Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži**. Zagreb: Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 97 - 106.
17. Jaman, A. (2008). **Nasilje među djecom u ustanovi socijalne skrbi**. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada. Radna verzija magistarskog rada.
18. Johnson, R. B. & Onwuegbuize, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. **Educational Research**, 33 (7), 14 -26.
19. Karlović, A. (ur.) (2005). **Nasilje među djecom**. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.
20. Keresteš, G. (2006). Mjerenje agresivnog i prosocijalnog ponašanja školske djece. Usporedba procjena različitih procjenjivača. **Društvena istraživanja**, 81-82, (1-2), 241 - 264.
21. Keresteš, G. (2007). Dječja agresivnost - što pokazuju rezultati istraživanja provedenih u našoj zemlji? U: **Psihologija i nasilje u suvremenom društvu**. Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa. Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayer, Filozofski fakultet, 33 - 43.
22. Klarin, M. (2002). Osjećaj usamljenosti i socijalno ponašanje djece školske dobi u kontekstu socijalne interakcije. **Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada**, 9 (2) 249 - 258.
23. Klarin, M. (2006). **Razvoj djece u socijalnom kontekstu**. Jastrebarsko: Naklada Slap.
24. Kranželić, V. & Bašić, J. (2000). Prosocijalno i agresivno ponašanje djece kao zaštitno-rizični čimbenici njihovog razvoja. U: Bašić, J. & Janković, J. (ur.), **Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži**. Zagreb: Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 107 - 120.
25. Maccoby, E. E. & Jacklin, C. N. (1980). Sex differences in aggression: A rejoinder and reprise. **Child Development**, 51, 964 - 980.
26. Mesec, B. (1998). **Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu**. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
27. Olweus, D. (1998). **Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti**. Zagreb: Školska knjiga.
28. Radočaj, T. (2005). Nasilje među djecom. **Dijete i društvo**, 7, 1, 102 - 115.
29. Rigby, K. (2006). **Zlostavljanje u školama i što možemo učiniti?** Zagreb: Mosta.
30. Pregrad, J. (2007). **Priručnik: Projekt za sigurno i poticajno okruženje u školama - prevencija i borba protiv nasilja među djecom (2003.-2005.)**. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.

M. Ajduković, L. Rajhvajn Bulat, B. Sladović Franz: Agresivno i prosocijalno ponašanje djece...

31. Sladović Franz, B. (2003). **Psihosocijalni razvoj djece u dječjim domovima**. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
32. UNICEF (2004). **Rezultati istraživanja nasilništva u hrvatskim školama**. Izvještaj projekta »Za sigurno i poticajno okruženje u školama«. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku
33. Vasta, R., Haith, M. M. & Miller, S. A. (1998). **Dječja psihologija**. Jastrebarsko: Naklada Slap.
34. Vlada Republike Hrvatske (2004). Program aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima. **Dijete i društvo**, 6, 81 - 100.
35. Vlada Republike Hrvatske (2004). Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima. **Dijete i društvo**, 6, 101 - 112.
36. Xie, H., Swift, D. J., Cairns, B. D. & Cairns, R. B. (2002). Aggressive behaviours in social interaction and developmental adaptation: A narrative analysis of interpersonal conflicts during early adolescence. **Social Development**, 11, 2, 205 - 224.
37. Živčić-Bećirević, I. (1995/96). Konstrukcija skale percipirane socijalne podrške za djecu. **Godišnjak Zavoda za psihologiju**. Rijeka: Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 91-98.
38. Žužul, M., Keresteš, G. & Vlahović-Šteteić, V. (1990). Skala za procjenu dječjeg agresivnog i prosocijalnog ponašanja. **Primijenjena psihologija**, 11, 77 - 86.

*Marina Ajduković
Linda Rajhvajn Bulat
Branka Sladović Franz
University of Zagreb
Faculty of Law
Department of Social Work*

AGGRESSIVE AND PROSOCIAL BEHAVIOUR OF CHILDREN IN CHILDREN'S HOMES

SUMMARY

Longitudinal monitoring of the children growing up in children's homes, which is conducted within the project Possibilities of improving the child welfare in children's homes and foster families, has been expanded by the analysis of interpersonal relations of the children in homes. For that purpose, a survey that has good psychometric features has been constructed, and its factor analysis extracted three factors: aggressiveness among the children, mutual support of the children and sexual harassment among the children. The children of both genders aged from 10 to 19 took part in the survey (N=229). The children and the youth equally frequently display pro-social and supportive behaviour, as well as mutually aggressive behaviour. The children who perceive a higher level of aggression in the home receive less social support, experience more everyday stress, have a poorer image of themselves and more mental difficulties, and they behave in a less socially desirable manner themselves.

The educators and the children in focus groups participated in the interpretation of the data, in which they have shown that the supportive behaviour among the children is rare, while aggressive behaviour is frequent. In order to improve the situation, the educators suggest a family type of life and a more favourable ratio between the educators and the children, while the children suggest a better social life and sport activities.

The conclusion emphasises the necessity to ensure life without peer violence for the children in homes, and proposes additional training of the educators to efficiently face peer violence, the development of pro-social behaviour of the children and some objective organisational changes that would improve the quality of life of both the children and the educators.

Key words: *children's homes, prosocial behaviour, aggressive behaviour*

Prilog 1.

**Međusobni odnosi djece u dječjim domovima
Predložak za razgovor**

Ovo su rezultati istraživanja u kojem je sudjelovalo 229 djece i mladih u dobi od 10 do 15 godina u domovima Hrvatske. Podaci se odnose na njihov doživljaj međusobnih odnosa u domu. Molim vas da razmotrite ove rezultate i da nam pomognete u njihovom boljem razumijevanju. Konkretno, molim vas da nakon što vam predočimo rezultate u zajedničkom razgovoru odgovorite na nekoliko pitanja.

U odgovorima se rukovodite svojim vlastitim iskustvima, no nije potrebno da o njima govorite, već samo da kažete svoje općenito mišljenje o slijedećim pitanjima:

1. Da li se djeca i mladi u dječjim domovima podržavaju? Ako da, na koji način?
2. Da li su djeca u domu agresivna jedna prema drugima, ometaju se i uznemiruju jedni druge? Na koje sve načine? Što mislite, zbog čega je to tako?
3. Da li se jasno u domu zna tko je onaj koji pomaže, a tko je onaj tko je agresivan? Ili je moguće da isto dijete/mlada osoba bude ponekad agresivna, a ponekad podržavajuća? O čemu to ovisi?
4. U kojoj dobi su djeca/mladi najagresivniji? Da li tu postoji razlika između djevojčica/djevojaka i dječaka/mladića? Objasnite.
5. A što je sa žrtvama, s onima koji su češće od ostalih izloženi agresiji, vrijeđanju i ponižavanju? Zbog čega su neki žrtve?
6. Iz rezultata je vidljivo da se u domu često čuvaju tajne, da stariji štite mlađe i da djeca štite jedni druge. Je li to tako i ako jest, zbog čega je to tako? Prokomentirajte to. U kojim situacijama je to najprisutnije?
7. Podaci su pokazali da su djeca/mladi iskazali da postoji i seksualno uznemiravanje. Koja su po vašem mišljenju ponašanja koja možemo nazvati seksualnim uznemiravanjem? Da li su po vašem mišljenju seksualnom uznemiravanju više izložene djevojke ili mladići?
8. Koji oblik agresivnosti među djecom je po vašem mišljenju najopasniji? Komentirajte.
9. Ako ste bili prethodno u nekim drugim dječjim domovima, prokomentirajte da li postoji razlika među domovima u tome kakvi su odnosi među djecom.
10. Što bi se moglo poduzeti da odnosi među djecom u domovima budu bolji? Koja je uloga odgajatelja u tome?

